

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

ТАРАСЮК Лариса Сергіївна

УДК 124.4 : 130.123.3

**КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН
ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ В КУЛЬТУРІ**

Спеціальність 26.00.01 – теорія та історія культури
(філософські науки)

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор
Хамітов Назіп Віленович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор
кафедри філософської антропології.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, доцент
Лютий Тарас Володимирович,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
доцент кафедри філософії
та релігієзнавства;

кандидат філософських наук, доцент
Препотенська Марина Петрівна,
Національний технічний університет
України „Київський Політехнічний
інститут”, доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться 21 листопада 2011р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.20 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, за адресою: 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 20 жовтня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. Б. Адаменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлюється передусім тим, що сучасне кризове суспільство орієнтує людину на творчу реалізацію особистості, але в той же час не надає їй конкретних ресурсів для цього. На сучасному етапі розвитку культури в епоху глобальної кризи важливим є становлення нової світоглядної парадигми креативності, що вимагає досліджень в царині саме філософії і культурології. Проблема креативності є вічно актуальною, адже через творчість формуються нові моделі життя, моральні цінності. Креативна особистість є значущою для культури на всіх етапах її становлення і в найрізноманітніших формах прояву. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження феномену креативності в галузях культурології, філософії культури, філософської антропології, які можуть стати світоглядною і методологічною основою для подальших наукових досліджень креативності в інших галузях філософського знання.

У сучасному „суспільстві споживання” (Ж.Бодріяр) особистісне креативне зростання деактуалізується акцентом на матеріальних цінностях, що породжує масову людину-споживача. Така людина існує на рівні буденного буття, що по суті своїй є безособовим буттям – *das Man* (М.Хайдеггер). В умовах суспільства споживання дуже важливо усвідомити значення креативності й можливості її дійсної, а не ілюзорної реалізації в культурі. Актуальність проблеми креативності значною мірою спричинена процесами гуманізації освіти в Україні, коли творча особистість, її здібності і можливості стають вищою цінністю. Тому важливе місце посідає філософське дослідження креативності, яке може прояснити діалектику креативності й світогляду, дозволить відрізнити справжню креативність від ілюзорної. У сучасній філософії креативність усвідомлюється як вихід за межі індивідуального буття в співпрацю і співтворчість (Ю.Хабермас, Г.Маркузе).

Важливі теоретичні орієнтири для осмислення природи креативності дають філософські розвідки академіка М.Поповича про багатовимірність людського буття і важливість у ньому внутрішнього діалогу; праці сучасних українських філософів В.Андрущенко, Т.Андрущенко, В.Беха, В.Бондаренка, В.Вашкевича, І.Дробота, А.Дорогої, Ю.Калиновського, В.Кременя, С.Куцепал, Г.Меднікової, Г.Миленької, Ю.Легенького, Л.Панченко, Я.Пруденко, М.Розумного, Т.Стоян, В.Ярошовця та ін. Представники започаткованої В.Шинкаруком Київської світоглядно-антропологічної школи (Є.Андрос, І.Бичко, В.Загороднюк, Г.Коваadlo, Т.Лютій, Т.Розова, В.Табачковський, Н.Хамітов, Г.Шалашенко та ін.) зосереджуються на проблемах осягнення світу людиною в цілісності есенційних та екзистенційних вимірів. У роботах Т.Розової зустрічаємо

аналіз утопічної свідомості, що є вельми значущим для досягнення адекватності креативності як феномену буття людини в культурі.

Дослідження Н.Хамітовим суперечливої взаємодії чоловічого і жіночого в особистості та суспільстві, внутрішньої самотності та внутрішньої комунікації в буденному, граничному та метаграничному бутті людини розкриває нові можливості досягнення природи креативності в контексті метаантропології. Т.Лютий виходить на проблему позараціональних вимірів креативності, досліджуючи феномен „нерозумного”. Аналізується смисл креативності в контексті цілісності людського буття і краси як феномену соціального буття людини (С.Крилова), феномен гуманізації риторики як засобу духовного вдосконалення особистості для переосмислення креативного потенціалу та місця людини в сучасній культурі (М.Препотенська). До означеної проблематики належать педагогічні дослідження С.Сисоєва, С.Репетія, які досліджують творчий розвиток особистості. Вивчаються креативні освітні технології, типологічні характеристики творчого мислення особистості (Н.Адаменко, Н.Ашаренкова, Є.Більченко, В.Бітаєв, Н.Булка, Н.Коновець, О.Кайдановська, О.Отич, Л.Савенкова).

Проте, не дивлячись на низку суттєвих узагальнень, феномен креативності залишається недостатньо вивченим явищем, особливо у галузях теорії та історії культури, філософії культури, філософської антропології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження здійснено в межах науково-дослідницької роботи кафедри філософської антропології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова й безпосередньо пов'язане з темою „Актуальні проблеми філософської антропології”, науковий напрям „Дослідження проблем гуманітарних наук”, що входить до тематичного плану науково-дослідницьких робіт Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, який затверджений Вченою радою університету від 29 січня 2009 року, протокол № 5. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова від 19 травня 2011 року, протокол № 9.

Мета дослідження полягає у філософському аналізі креативності як явища людського буття в культурі.

Мета деталізується у комплексі **завдань**:

- виявити джерелознавчі та методологічні підстави дослідження феномену креативності в культурологічному та філософсько-антропологічному контекстах;

- здійснити культурологічний та історико-філософський аналіз досягнення креативності як феномену людського буття;

- дати тлумачення поняття креативності у людському бутті в культурі;
- окреслити етапи становлення креативності в життєвому світі особистості;
- розкрити чоловічі і жіночі виміри креативності.

Об'єктом дисертаційного дослідження є людське буття в культурі.

Предметом дослідження є креативність як один з основоположних феноменів людського буття в культурі.

Теоретико-методологічна база дослідження. При осягненні культурологічних і філософських вимірів креативності були застосовані матеріалістичні (К.Маркс) і персоналістичні (М.Бердяєв) підходи щодо тлумачення креативності. Залежно від тієї чи іншої парадигми суб'єктом креативності виступає суспільство чи особистість. Автор схиляється до використання персоналістичної парадигми та її розвитку у сучасній вітчизняній філософії в проекті метаантропології, проте багатовимірність досліджуваного феномену спонукає використовувати в ході даного дослідження синтезуючий (світоглядно-плюралістичний) підхід. Для глибшого усвідомлення феномену креативності у людському бутті значущою стала психоаналітична парадигма розуміння людського буття в культурі з ідеями сублимації як основи культури, архетипів колективного позасвідомого, відчуження і любові (З.Фрейд, К.Юнг, Е.Фромм). У дослідженні були застосовані підходи комунікативної філософії Ю.Хабермаса.

Використана методологія метаантропології Н.Хамітова, що дає змогу розглядати креативність на рівні буденного, граничного і метаграничного буття людини та виокремити екзистенційні особливості чоловічої і жіночої креативності у формі таких глибинних стратегій людського буття, як духовність і душевність. Специфіка предмета та об'єкта дослідження зумовила використання таких загальнонаукових методів, як аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, дедукція, за допомогою яких проведено співставлення розуміння креативності в історичному ракурсі та в сучасних дослідженнях. Засадничим став принцип історизму, що спонукає розглядати логіку становлення креативності як феномену людського буття в культурі. Значну роль відіграв міждисциплінарний підхід, оскільки предмет дослідження охоплює проблеми, що вимагають розв'язання не лише в проблемному полі культурології, а й філософської антропології, соціальної філософії, філософії екзистенції та філософії статі.

Наукова новизна одержаних результатів визначається цілісним культурологічним і філософським дослідженням креативності як діяльності особистості в породженні стратегій життя, артефактів культури та комунікації з Іншим. Креативність трактується як основоположний чинник буття людини в культурі; без наявності

креативності присутність людини в культурі є лише віртуальною та ілюзорною.

Наукова новизна конкретизується у наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

- виявлено, що креативність в культурі має декілька етапів становлення: реалізація; об'єктивація; актуалізація; ініціація. Термін „ініціація креативності” в розумінні означення процесу творення комунікації з Іншим у вітчизняній філософії використаний вперше;

- доведено, що реалізація креативності – це процес первинного втілення ідеї в комунікації з Іншим. На шляху втілення суб'єкт креативності змушений долати екзистенційні і комунікативні перепони, тому реалізація креативності потребує особливої креативності переконання. Об'єктивація креативності є процес втілення ідеї в тому чи іншому професійному матеріалі, в артефакті, (монографія, роман, кінофільм, скульптура тощо), те, що найчастіше і розуміється як творчість у точному сенсі слова; природа об'єктивації амбівалентна: об'єктивацією може бути творче втілення ідеї, а може бути і її падіння, втрата;

- проаналізовано природу актуалізації креативності як процесу „екзистенційного оживлення” твору та його автора, подолання іманентних колізій особистості у творчому процесі. Саме актуалізація креативності здатна перешкодити обертанню твору на об'єкт і товар, а творця – на ремісника;

- доведено, що ініціація креативності є процес екзистенційної комунікації на міжособистісному рівні, що відбувається у взаємодії Майстра та Учня, породжуючи особливу креативність співтворчого діалогу. Особистість звертається до ініціації креативності спочатку в якості Учня, а потім проводить її в якості Вчителя та Майстра. Екзистенційна діалектика ініціації креативності полягає в тому, що справжній Майстер сам стає Учнем з кожним новим Учнем і не лише проводить ініціацію, а й сам проходить її, оновлюючи творчі можливості.

Уточнено :

- поняття „креативність” та „творчість”, які є близькими, але не тотожними. Креативність трактується як здатність реагувати на нові умови, змінюючи їх, яка дозволяє також усвідомлювати нове в бутті, при цьому процес творення нового може носити як свідомий, так і позасвідомий характер. Якщо креативність – це здатність до створення нового, то творчість – сам процес такого породження; ці категорії співвідносяться як можливість і дійсність. З іншого боку, вони відрізняються і по широті прояву в людському бутті: творчість охоплює переважно сферу мистецтва (рідше – науки), а креативність – усі сфери культури;

- специфіку креативності як феномену буття особистості в культурі значною мірою зумовлюється світоглядом людини і проявляється по-різному, залежно від того, на якому екзистенційному вимірі світогляду (буденному, особистісному, філософському) перебуває людина;

- значущість креативності, яка реалізується в бутті чоловіка та жінки, полягає в тому, що вона створює не просто об'єкти культури, а *суб'єкта культури*, нову людину. Для означення такої креативності використовується поняття „комунікативна креативність”;

- виміри креативності, доводиться що чоловічий і жіночий виміри креативності в культурі мають свою специфіку. У контексті проекту метаантропології специфіка чоловічої креативності полягає в духовності, трансцендентуванні, здатності виходити за власні межі, жіночої – в душевності, природності, прагненні до універсальності в любові; показано, що чоловіча і жіноча креативність доповнюють одна одну в співтворчості, що означає появу нової цілісності людського буття.

Дістало подальшого розвитку :

- ідеї вітчизняних дослідників у галузях філософії культури, філософської антропології, соціальної філософії та філософії освіти, які, аналізуючи буття людини в культурі, зосереджуються на проблемах осягнення світу в єдності есенційних та екзистенційних вимірів;

- концепція екзистенціальних вимірів креативності в контексті метаантропології; зокрема доведено, що в буденному бутті та світогляді креативність визначається волею до самозбереження і продовження роду, у граничному бутті та особистісному світогляді вона зумовлюється волею до влади, волею до пізнання і творчості, у метаграничному бутті та філософському світогляді – волею до любові, свободи і толерантності. У буденному бутті креативність постає відповідно як комплекс адаптивних стратегій; у граничному бутті проявляється у формуванні владних стратегій та простору культури. У метаграничному вимірі людського буття креативність, що виступає творенням екзистенційної цілісності любові і свободи.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягає в осмисленні та узагальненні філософських підходів до феномену креативності в історії європейської науки, у винайденні методологічних ключів її дослідження. Результати дисертаційного дослідження дають змогу запровадити новий філософський підхід до осмислення поняття креативності як культурологічної й філософсько-антропологічної проблеми і розширити діапазон досліджень, предметом яких стає людина, що реалізує творчість у вимірах буття в культурі. У результаті теоретичних пошуків були отримані висновки та положення, які мають практичну цінність для актуалізації творчо розвинутої особистості. Осмислення по-новому чоловічої і жіночої креативності допомагає з'ясувати можливість і дійсність співтворчості протилежних статей як

практики гендерного партнерства. Висновки, узагальнення і результати дослідження феномену креативності можуть бути використані в навчальних програмах та курсах лекцій з „Теорії та історії культури”, „Філософії культури”, „Філософської антропології”.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею. Усі принципові ідеї дослідження належать особисто здобувачу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертації доповідалися та обговорювалися на методичних семінарах, конференціях, засіданнях кафедри. Вони також оприлюднені у формі доповідей, а саме: на Методологічному семінарі „Філософія. Екзистенція. Комунікація” Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України (Київ, 2010); Філософсько-антропологічних читаннях „Європейський вибір України: антропокультурні параметри осмислення” (Київ, 2010), Міжнародній конференції: „Соціальні технології адаптаційних процесів у сучасних умовах” (Кривий Ріг, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії” (Харків, 2010); Міжвузівській науково-методичній конференції „Світ лінгвістики” (Кривий Ріг, 2008); Всеукраїнській науково-методичній конференції „Підготовка фахівців у системі професійної освіти: проблеми, технології, перспективи” (Кривий Ріг, 2009); Міжвузівській науково-методичній конференції вузівських „Актуальні питання підготовки фахівців у контексті болонського процесу” (Кривий Ріг, 2007), Міжвузівській науково-практичній конференції „Світоглядні трансформації сучасного суспільства” (Кривий Ріг, 2009); Креативність як феномен філософського світогляду „Культура народів Причорномор’я” (Сімферополь, 2010); Міжнародній науково-технічній конференції „Соціетальні та культурогенні передумови інформаційного суспільства” (Кривий Ріг, 2005, 2008).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлені у 12 публікаціях, з яких 3 статті надруковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України, а також у 9 інших публікаціях.

Структура роботи. Структура і послідовність викладення матеріалу обумовлені логікою дисертаційного дослідження, яка впливає з поставленої мети і основних завдань роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, що включають у себе 14 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 193 сторінки, з них 172 сторінки основного тексту. Список використаних джерел включає 288 найменувань та складає 21 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення, наведені дані про публікації та апробацію одержаних результатів.

У першому розділі – „Визначення понять, аналіз літератури, обґрунтування теоретико-методологічних основ дослідження” креативність обґрунтовується саме як культурологічна і філософська проблема, формується логіка і структура дослідження, а також його методологія.

У підрозділі 1.1. – „Ключові поняття і джерельна база з проблеми креативності” людське буття в культурі осмислюється як буття особистості, що реалізує волю до пізнання і волю до творчості, а креативність трактується як творчі здібності індивіда, які характеризуються готовністю до народження нових ідей, умінням розв'язувати проблеми.

У підрозділі визначаються основні тенденції осмислення креативності у філософській та культурологічній літературі. Аналізуються різноманітні підходи до феномену креативності, відзначається, що на початку ХХ ст. було зроблено спробу створити окрему науку про креативні процеси мислення – еврилогію, в започаткування якої внесли значний вклад М.Бердяєв, С.Грузенберг, Б.Лезін, В.Енгельмейєр, Т.Райнов, Л.Ферсман та ін. Згідно з А.Маслоу, креативна направленість, яка притаманна будь-якій людині, губиться під впливом споживацького суспільства. На думку Е.Торренса, креативність включає в себе підвищене розуміння проблем, дефіциту та антиномічності знань, пошуку їх вирішення. У сучасній філософії комунікації креативність трактується як вихід за межі особистісного буття в співпрацю і співтворчість. Аналізуються роботи сучасних авторів: Є.Андроса, Т.Шалашенка, Г.Ковадло, Т.Лютого, Є.Єрмоленка, Н.Хамітова, С.Крилової, М.Препотенської, які висвітлюють проблему креативності.

У підрозділі 1.2. – „Обґрунтування теоретико-методологічних основ дослідження” виділяються фундаментальні парадигми творчості: релігійно-геоцентрична, антропоцентрична, соціоцентрична і персоналістична. Дисертант прагне знайти синтетичний підхід, який їх поєднає; адже креативність є настільки багатовимірним феноменом, що розуміння його важко втиснути лише в одну парадигму. З іншого боку, автору світоглядно близький персоналізм, передусім у проекті М.Бердяєва, тому такий синтез буде проводитися з позицій персоналізму.

Підкреслюється, що вагомий внесок в осмислення креативності зробив психоаналіз, в якому позасвідоме є базовою категорією; це

зумовлює необхідність звернення до психоаналітичної методології розуміння креативності – і через концепт сублимації (З.Фрейд), і через концепт архетипів колективного позасвідомого (К.Юнг).

У сучасній вітчизняній філософії методологічно цінними для дослідження креативності є міркування М.Поповича про когнітивний, сугестивний й експресивний виміри комунікації як творчості. Необхідність творчої реалізації особистості в кризовому багатовимірному світі, а також різноманітність форм креативності обумовлює осмислення природи креативності людини в контексті проекту метаантропології як теорії буденного, граничного і метаграничного вимірів людського буття в культурі, яку розвивають у своїх працях О.Білянська, Л.Гармаш, С.Крилова, Л.Левченко, О.Микитенець, М.Препотенська, Д.Свириденко та ін. У кожному з указаних вимірів буття в культурі та пов'язаних з ними типах світогляду маємо зовсім іншу реалізацію людини в творчості. Креативність у людському бутті стає справжньою в тісному взаємозв'язку чоловічої і жіночої творчості; це вимагає спеціального дослідження креативності в життєвому світі чоловіка і жінки. Тому однією з теоретико-методологічних засад дослідження з необхідністю стає розроблений Н.Хамітовим та С.Криловою андрогін-аналіз як теорія цілісності людського буття в культурі через єднання чоловічого і жіночого в особистості та комунікації між особистостями. Креативність людини є проблема, що пов'язана з самою природою людського існування і, разом із тим, з історико-культурними модусами людського буття. Це зумовлює використання принципів історизму та компаративного аналізу. Наприкінці першого розділу дисертації підводяться проміжні результати дослідження.

У другому розділі – „**Проблема кретивності в історії філософії**” аналізується досвід осягнення креативності в історії філософії від Давнього Сходу та античності до сучасності.

У підрозділі 2.1. – „**Креативність людини у філософії Давнього Сходу**” робиться висновок, що мислителі Сходу мають спільну установку на те, що людина потенційно є мікрокосм цілого Всесвіту, але до цілісності мікрокосму їй необхідно прийти шляхом духовного розвитку. Своєрідне трактування креативності дає релігійно-філософське вчення індуїзму, у межах якого Вішну виступає як божество, яке зберігає світ, Шива виражає начало, спрямоване зруйнувати світову гармонію для її оновлення, а Брахма постає як Єдине. Згідно з такою головною тріадою, впливає досить суттєвий висновок: креативність тут виступає як єдність, начало і руйнація старого, щоб установити нову гармонію. У філософії буддизму креативність тлумачиться як визволення від страждання. У багатьох східних ученнях спостерігається прагнення до гармонії з природою, людиною, суспільством, людиною іншої статі. Особливо яскраво це можна побачити в даосизмі.

Підрозділ 2.2. – „Проблема креативності в античній філософії” присвячений розкриттю розуміння природи креативності в античній філософії та культурі. У класичній античній філософії креативність розглядається в контексті протиставлення розуму і знання уявленню та вірі. Ця філософія стверджує, що розумна душа притаманна лише людині; даний принцип приводить до трактування креативності як активності розуму. Навпаки, філософія і взагалі культура епохи еллінізму в осягненні творчості звертається до містики та інтуїції.

У **підрозділі 2.3. – „Креативність у працях мислителів філософії Середньовіччя”** зазначається, що фундаментальною ідеєю християнського світогляду є те, що Бог створив людину за своїм образом і подобою, що визначає необхідність і можливість креативності в людині. Особлива увага присвячена концепції творчості Августина Блаженного, який розділяв фабрикацію (щось виробляється із зовнішнього матеріалу), генерацію (породження, „подібно до того, як син породжений батьком”) та креацію (творення чогось із нічого, із власної сутності, субстанції).

У **підрозділі 2.4. – „Проблема творчого розвитку людини у філософії Відродження”** робиться висновок, філософія романського Відродження представляє насамперед художню творчість як діяльність, що найбільш притаманна людині. Характерними особливостями для німецького Відродження були містицизм, фаталізм, які звужували межі творчості людини, з іншого боку, М. Лютер, який є найвпливовішим представником німецького Відродження, вважав, що людська особистість зобов’язана прагнути до безпосереднього єднання з Творцем; це і надає їй можливість творити.

У **підрозділі 2.5. – „Креативність як проблема філософії Нового часу”** йдеться про те, що креативність у філософії Нового часу розгортається в контексті гносеологізації людської сутності, тобто значною мірою зводиться до пізнання. Дана тенденція досягає найвищого розвитку в німецькій філософії, де креативність осмислюється як гранична можливість теоретико-пізнавальної здатності людини. Аналіз поняття креативності в німецькій класиці відкриває **підрозділі 2.6. – „Проблема креативності у філософській думці XIX ст.”** Найбільш глибоку розробку проблем творчості знаходимо в працях Г.-В.-Ф. Гегеля. Підхід філософа до креативності можна умовно розділити на два, хоч і тісно взаємопов’язаних, але до певної міри окремих зрізи: а) розробка проблем свідомості, гносеології, діалектичної логіки, діалектики взагалі; б) безпосередній аналіз теоретико-творчої проблематики в його лекціях з естетики. Творення – це діяльність Абсолютної ідеї, від якої залежить і якою спрямовується вся творчість людини, але ця діяльність розвивається Абсолютним духом, що продовжує почате Абсолютною ідеєю у царині культури.

Аналізуються різноманітні підходи до креативності філософів ХІХ ст., зокрема позиції К.Маркса та Ф.Ніцше. У філософії К.Маркса креативність постає як трансформація і суспільної свідомості, і суспільного буття; це породжує суперечність: внутрішньому активному началу цієї філософії, що прагне стати ідеологією, протистоїть учення про суспільну свідомість як відображення матеріальної практики. На основі аналізу творчості Ф.Ніцше робиться висновок, що поняття „креативність” у його філософії трактується як трансформація людської природи.

У підрозділі 2.7. – „Дослідження креативності в сучасній західній філософії” зазначається, що сучасна філософія починається як некласична та новокласична філософія ХІХ – початку ХХ ст., що виступила проти гносеологізації людської сутності, намагаючись у матеріальній та духовній практиці, а також у позасвідомому, розшукати витоки творчості. Розвиток некласичної філософії приводить до появи неомарксизму, фрейдизму та неофрейдизму, які відходять від традиційного трактування трансцендентного і схиляються до онтологізації соціального буття та позасвідомого.

Доводиться, що досліджуючи поняття „креативність” у сучасній культурології і філософії, необхідно виділити його трактовку М.Бердяєвим, адже цей мислитель зробив проблему творчості центральною у своєму вченні. Для нього творчість – це самотворення, яке наближає до трансцендентного. З іншого боку, практично орієнтована філософія Ю.Хабермаса допомагає зробити висновок, що креативність – комунікативна здатність у світі повсякденності.

У підрозділі 2.8. – „Проблема креативності в класичній і сучасній українській філософії” передусім ставиться проблема специфіки менталітету й світоглядних позицій людини української культури. Аналізуючи основні праці Г.С.Сковороди, стверджується, що філософ розуміє креативність передусім як містично-споглядальну інтуїцію та „сродну працю”. Ці ідеї продовжують і розвивають П.Юркевич, Ф.Голубинський, В.Карпов, С.Гогоцький. Філософія Г.Сковороди вплинула на персоналістичне розуміння креативності у А.Гілярова, Н.Грота, М.Бердяєва, С.Булгакова, Л.Шестова. Креативність як розвиток особистості в контексті „філософії серця” та на основі наукових знань розуміють Л.Українка, В.Лесевич, М.Коцюбинський, В.Винниченко, В.Липинський, Д.Чижевський. Г.Челпанов обґрунтовує поняття креативність як створення умов для здійснення цілей людини, її творчої самореалізації. Сучасні дослідники торкаються проблеми здатності творення на різних рівнях буття, здійснюють аналіз специфіки творчості людини у вимірах громадянського суспільства, визначають моральні аспекти креативності (В.Шинкарук, І.Бичко, М.Булатов, Г.Заїченко, М.Верніков, А.Пашук, Г.Коваadlo, Ю.Кушаков, А.Лой,

О.Решмеділова, Т.Розова, О.Ярош, В.Ярошовець). Наприкінці другого розділу дисертації надаються висновки до нього.

У третьому розділі – „Виміри креативності в культурі” досліджуються виміри креативності, які дають підстави розглядати її як культурологічну й філософську проблему.

У підрозділі 3.1. – „Креативність як феномен буття людини в культурі в контексті метаантропології” креативність спостерігається в контексті метаантропології, яка в сучасній українській філософії була актуалізована в роботах Н.Хамітова, постає як одна з тенденцій філософської антропології, насамперед екзистенційної антропології Київської світоглядно-антропологічної школи, усвідомлюючись як теорія буденного, граничного і метаграничного буття, а також фундаментальних тенденцій еволюції людини і людства. Зазначається, що вже Б.Кроче вбачав сутність творчості в експресивності, у тому, що творець повинен вийти за власні межі. М.Бердяєв цей вихід називає втіленням, у якому творча особистість прагне до досконалості форми. У пізнього М.Шелера дане вчення проявляється як усвідомлення можливостей трансцендування людини за „межі життя” – у духовний простір, у якому людське в співтворчості поєднується з божественним. Зазначається, що метаантропологія інтегрує підходи філософської антропології, екзистенціалізму і персоналізму, у контексті яких можна плідно досліджувати креативність як феномен буття людини в культурі. Доводиться, що у буденному бутті креативність проявляє себе відповідно як адаптація до соціального середовища або комплекс адаптивних стратегій і тактик. У граничному бутті креативність проявляється у творенні владного середовища і стратегій, які ведуть до нього, з іншого боку, у граничному бутті маємо креативність як творення культури. У метаграничному вимірі людського буття в культурі креативність виступає творенням самого буття людини – екзистенційного часу-простору любові і свободи.

У підрозділі 3.2. – „Креативність та екзистенційні виміри світогляду” зазначається, в контексті методологічного підходу метаантропології можна виділити три екзистенційні рівні світогляду (буденний, особистісний та філософський). Буденний світогляд гальмує актуалізацію неповторно-особистісного начала, а тому й креативність. В особистісному світогляді відбувається свідомий вихід за межі буденності з її безособовою гармонією. З’являється екзистенційний простір, в якому людина актуалізує особисті можливості, проте часто стаючи при цьому трагічно одинокою. Однак, креативність людини з особистісним світоглядом все ж здатна подолати такі граничні екзистенційні стани, як „туга”, „жах”, „відчай”, „смуток”, „гнів”, „страх”, здатна актуалізувати надію та віру. Філософський світогляд має свої сутнісні риси, зокрема це

самостійність, яка наповнюється креативною критичністю, та прагненням до системності та цілісності.

У підрозділі 3.3. – „**Реалізація, об’єктивація, актуалізація та ініціація як етапи розгортання креативності в культурі**” аналізуються такі етапи творчого процесу як реалізація, об’єктивація, актуалізація та ініціація, що роблять креативність проблемою саме культурології й філософської антропології.

Реалізація креативності – це процес первинного втілення ідеї в комунікації, коли особистість долає різноманітні екзистенційні і комунікативні перепони. Об’єктивація креативності визначається як суперечливий процес втілення ідеї в тому чи іншому професійному матеріалі, в артефакті, творі. Актуалізація креативності трактується як процес „екзистенційного оживлення” твору та його автора, тому вона певною мірою протистоїть об’єктивації: якщо об’єктивація є формою, актуалізація виступає змістом креативності. Перехід особистості в креативний стан зумовлює нову міру відповідальності людини за творення свого буття і буття Іншого. Тому в контекст дослідження вводиться нове поняття – „ініціація креативності”, яке виражає креативність співтворчості.

У підрозділі 3.4. – „**Креативність у життєвому світі чоловіка і жінки**” зазначається, що унікальність світів пізнається і перетворюється через взаємодію двох начал, які народжують третє, що і відображає творчий процес. У бутті людини в культурі найбільш характерно це представлено у творчих стосунках між тими полярними початками, якими є чоловік і жінка. Креативність є актом цілісної особистості, у творенні якої беруть участь чоловіче і жіноче начала, в гармонійному поєднанні вони формують цілісність індивіда і суспільства. Зазначається, що феномен чоловічої і жіночої креативності досліджувався Платоном, Вол.Соловйовим, М.Бердяєвим, О.Вейнінгером, Л.Саломе, З.Фрейдом, В.Франклом, Е.Фроммом, К.Хорні, а продовжують таку традицію сучасні вітчизняні філософи Н.Хамітов, А.Алексеева, І.Ворчакова, Н.Гапон, І.Зубавіна, С.Крилова, Н.Нікішина, Л.Гармаш, М.Препотенська, О.Рубан, Ю.Стребкова, російський дослідник Г.Гачев, сучасна китайська дослідниця Лі Жун та ін. Творчість у життєвому світі жінки може бути досягнута як глибинна ініціація креативності при творенні нового життя. Чоловіча креативність здатна актуалізувати й ініціювати жіночу, а жіноча, в свою чергу, створювати умови для об’єктивації і нової ініціації креативності. Третій розділ завершений відповідними висновками.

ВИСНОВКИ

1. Креативність постає основоположним чинником буття людини в культурі; без наявності креативності присутність людини в культурі є лише віртуальною та ілюзорною.

2. Поняття „креативність” та „творчість” є близькими, але не тотожними. Креативність трактується як здатність реагувати на нові умови, змінюючи їх, яка дозволяє також усвідомлювати нове в бутті, при цьому процес творення нового може носити як свідомий, так і позасвідомий характер. Якщо креативність – це здатність до створення нового, то творчість – сам процес такого породження; ці категорії співвідносяться як можливість і дійсність. З іншого боку, вони відрізняються і по широті прояву в людському бутті: творчість охоплює переважно сферу мистецтва (рідше – науки), а креативність – усі сфери культури. Креативність – це творчі здібності індивіда, які характеризуються готовністю до народження нових ідей, що відрізняються від традиційних, консервативних та прийнятих схем мислення; здатністю розв’язувати проблеми.

3. У сучасних умовах креативність знову стає логікою виживання, однак, набуває новий статус – солідарності, любові як глибинної комунікативної єдності, розкриваючи метаграниці потенціали і можливості української людини і формуючи самобутність української філософії. Досліджуючи феномен креативності в контексті традиції персоналізму та метаантропології як теорії буденного, граничного та метаграницного вимірів людського буття, можна зробити висновок, що у буденному бутті креативність проявляє себе як творення простору безпеки і стабільності, у граничному бутті креативність проявляється у творенні владного середовища і стратегій, які ведуть до нього, а з іншого боку, як творення культури в наукових, художніх, релігійних формах, у метаграницному вимірі людського буття в культурі креативність виступає творенням єдності світогляду і світовідношення.

4. Креативність у своєму становленні трактується як процес культури, що має ряд етапів: реалізація, об’єктивація, актуалізація, ініціація. Реалізація креативності – це процес первинного втілення ідеї комунікації з Іншим. Об’єктивація є процес утілення ідеї в тому чи іншому професійному матеріалі. Актуалізація є процес „екзистенційного оживлення” твору, вона здатна виступити змістом, у той час, як об’єктивація є формою. Ініціацію креативності можна розуміти як процес сакральної комунікації, вона відбувається в діалозі Майстра й Учня. Вона може бути початком творчого процесу і може бути його завершенням. Ініціація креативності полягає в тому, що у людини відкриваються здібності і даються особливі знання, які ведуть до

прийняття більшої міри відповідальності за своє буття. Така людина відчуває всю таємничу, сакральну силу творчості.

5. Ініціацію креативності доречно розглядати, зокрема, як можливість диференційованого переходу чоловічого і жіночого начал з одного рівня досвіду на інший через співтворчість. У співтворчості чоловік і жінка розкривають можливості один одного. Якраз взаємопроникнення чоловічої і жіночої творчості може подолати всі труднощі на шляху об'єктивації як процесу культури. Злиття креативних можливостей чоловіка і жінки породжує нову можливість – андрогінну, яка є творчістю в поєднанні любові і свободи.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКЛАДЕНІ У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

1. Тарасюк Л.С. Креативность как феномен философского мировоззрения / Л.С.Тарасюк // Культура народов Причерномор'я: научный журнал. – Симферополь. Центр : Крым, 2010. – С. 185-188.

2. Тарасюк Л.С. Культура самосознания и проблема самоидентификации человека / Л.С.Тарасюк // Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики. – Запоріжжя, 2010. – С. 159-165.

3. Тарасюк Л.С. Креативність у життєвому просторі чоловіка і жінки / Л.С. Тарасюк // Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць. – Харків : ХАІ, 2011. – № 1. – С. 98-106.

4. Тарасюк Л.С. Проблеми осмислення людиною навколишнього світу / Л.С.Тарасюк // Сталий розвиток гірничо-металургійної промисловості. Міжнародна науково-технічна конференція (17-21 травня 2005 р.). – Кривий Ріг : КТУ, 2005. – С. 48-49.

5. Тарасюк Л.С. Особенности социального и духовного воспитания в контексте инновационного индустриального развития общества / Л.С. Тарасюк // Сталий розвиток гірничо-металургійної промисловості. Міжнародна науково-технічна конференція. – Кривий Ріг, КТУ, 2005. – С. 112-116.

6. Тарасюк Л.С. Практично-поведінкові аспекти викладання навчальних курсів з етики та естетики / Л.С.Тарасюк // Актуальні питання підготовки фахівців у контексті болонського процесу. Міжвузівська науково-методична конференція. – Кривий Ріг, 2007. – С. 119-123.

7. Тарасюк Л.С. Творческие потенциалы человеческого мышления в системе культуры / Л.С.Тарасюк // Сталий розвиток гірничо-металургійної промисловості. Міжнародна науково-технічна конференція. – Кривий Ріг, 2008. – С. 66-67.

8. Тарасюк Л.С. Соціолінгвістика як метод репрезентації в навчальному процесі (морально-етичний аспект) / Л.С.Тарасюк //

Освітнянські обрії : реалії та перспективи. Збірник наукових праць. – К. : ІПТО, 2008. – № 1 (4). – 294 с. – С. 286-289.

9. Тарасюк Л.С. Гуманізація і проблема людської деструктивності / Л.С.Тарасюк // Підготовка фахівців у системі професійної освіти : проблеми, технології, перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (9-10 квітня 2009 р.). – Кривий Ріг : Видавничий центр КТУ, 2009. – С. 154-156.

10. Тарасюк Л.С. Проблема моральнісної аргументації в культурі європейського суспільства / Л.С.Тарасюк // Світоглядні трансформації сучасного суспільства: міжвузівська науково-практична конференція (16 квітня 2009 р.). – Кривий Ріг : КТУ, 2009. – С. 259-264.

11. Тарасюк Л.С. Формування професійної етики в інформаційному суспільстві / Л.С.Тарасюк // Сталій розвиток гірничо-металургійної промисловості. Міжнародна науково-технічна конференція. – Кривий Ріг, КТУ, 2009. – С. 239.

12. Тарасюк Л.С. Феномен особистісного світогляду та формування професійної етики / Л.С.Тарасюк // Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії. II Міжнародна науково-практична конференція. – Харків : ВД „ІНЖЕК ”, 2010. – С. 117-123.

АНОТАЦІЇ

Тарасюк Л. С. Креативність як феномен людського буття в культурі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. – Київ, 2011.

В дисертації здійснений культурологічний і філософсько-антропологічний аналіз креативності як феномену людського буття в культурі. Актуальність теми дослідження зумовлюється тим, що сучасне кризове суспільство орієнтує людину на творчу реалізацію особистості, але в той же час не надає їй конкретних ресурсів для цього. Вперше у вітчизняному культурологічному і філософсько-антропологічному дискурсі розкривається поняття ініціації креативності, яка постає як креативність співтворчого діалогу, процес сакральної комунікації, що відбувається у взаємодії майстра та учня. Проаналізовано етапи розгортання креативності в культурі, які означаються як реалізація, об'єктивація, актуалізація, ініціація.

На основі методологічного підходу метаантропології доведено, що специфіка креативності як феномену буття людини в культурі значною мірою зумовлена її світоглядом і трансформується залежно від того, який

екзистенційний вимір світогляду (буденний, особистісний, філософський) обирає особистість. Розглянуто креативність у життєвому світі чоловіка і жінки, виявлено гендерну специфіку творчої реалізації особистості в культурі.

Ключові слова: креативність, культура, творчість, людське буття, реалізація, об'єктивація, актуалізація, ініціація.

Тарасюк Л. С. Креативность как феномен человеческого бытия в культуре. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Национальный педагогический университет им. М.П.Драгоманова. – Киев, 2011.

В диссертации рассматривается ряд актуальных вопросов исследования креативности в культурологическом и философско-антропологическом аспектах. Актуальность такого исследования обусловлена тем, что современное кризисное общество ориентирует человека на творческую реализацию, требует от него новых креативных идей и подходов, но в то же время не дает конкретных ресурсов для этого, более вынуждает к бесконечному потреблению. Анализ креативности как феномена человеческого бытия в культуре убеждает, что стремление к творчеству заложено в глубине каждой личности. Творчество есть не только материализация, но и духовная способность, которая актуализирует целостность личности.

Впервые в отечественном культурологическом и философско-антропологическом дискурсе рассматривается понятие инициации креативности, как процесса сакральной коммуникации, креативности сотворческого диалога, который происходит во взаимодействии мастера и ученика. Творческий процесс происходит только через взаимодействие двух начал, которые рожают третье; только так происходит развитие как преодоление напряжения между противоположными полюсами, поэтому он стимулирует взаимодействие и диалог, что составляют природу культуры. Противоположные начала могут взаимодействовать в личности, когда речь идет о творении артефактов культуры; но они становятся межличностным взаимодействием в творении стихии жизни. Такое межличностное взаимодействие, которое рождает новое бытие, можно назвать коммуникативной креативностью.

Проанализированы и такие этапы становления креативности в культуре, как реализация, объективация, актуализация и инициация. Если реализация креативности – это процесс первичного воплощения идеи в коммуникации с Другим, а объективация есть ее воплощение в артефактах культуры, то актуализация выступает процессом „экзистенциального оживления” артефакта, она способна стать смыслом

креативности, в то время как реализация и объективация выступают ее формой. На пути воплощения субъект креативности вынужден преодолевать экзистенциальные и коммуникативные преграды, поэтому реализация требует особенной креативности убеждения. Инициация креативности – это творческая трансформация личности в контексте коммуникации с Другим. Инициация креативности сначала может происходить в качестве ученика, а потом и в качестве учителя и мастера.

Обоснована концепция экзистенциальных измерений креативности в контексте метаантропологии. Доказано, что в обыденном бытии и мировоззрении креативность определяется волей к самосохранению и продолжению рода, в предельном бытии она обуславливается волей к власти, волей к познанию и творчеству и в философском мировоззрении – волей к любви, свободе и толерантности. В обыденном бытии креативность становится соответственно как комплекс адаптационных стратегий; в предельном бытии проявляется в формировании собственных стратегий в пространстве культуры. В метаграницном измерении человеческого бытия креативность выступает творением экзистенциальной целостности любви и свободы.

В методологических координатах метаантропологии феномен креативности рассматривается в обыденном, предельном и запредельном измерениях бытия человека в культуре. Особое внимание уделено креативности в жизненном мире мужчины и женщины, прояснена гендерная специфика творческой реализации личности. Именно взаимопроникновение мужского и женского творчества может преодолеть все коллизии на пути реализации, объективации, актуализации и инициации креативности в культуре. Доказывается, что в контексте метаантропологии специфика мужской креативности состоит в духовности, трансцендировании, способности выходить за любые пределы, женской – в душевности, стремлении к универсальности в любви. Мужская и женская креативность дополняют одна другую в сотворчестве, что означает появление новой целостности человеческого бытия.

Ключевые слова: креативность, культура, творчество, человеческое бытие, реализация, объективация, актуализация, инициация.

Tarasyuk L. S. Creativeness as a phenomenon of human being in culture. – Manuscript.

The thesis for application scientific degree, of Candidate in the science of philosophy speciality 26.00.01 – Theory and history of Culture. – National Pedagogical University named after M. Dragomanov, Kyiv, 2011.

The culturologic and philosophic-anthropologic analysis of the creativeness as a phenomenon of human being in culture is made in the

dissertation. The actuality of the investigation's theme is grounded by the fact that the modern crisis society orients an individual at the creative realization of the personality, but at the same time, doesn't give any concrete resources for that. For the first time at the domestic culturologic and philosophic-anthropologic debate, the identification of the creativeness initiation's notion is offered as a creativeness of mutual dialogue, a process of sacral communication, taking place in the dialogue of Master and a Pupil. The stages of the creativeness development in culture, defined as realization, objectivation, actualization, initiation, - are analysed.

It's proved on the basis of the methodological approach of the meta-anthropology, that the specificity of creativeness as a phenomenon of the individual being in culture is intensively grounded by her (his) world outlook and is transformed in dependence on which existent measuring of the world outlook (every-day, individual, philosophic) the personality selects. The creativeness in the life world of a man and a woman is examined, the gender specificity of the creative realization of the personality in culture is revealed.

Key words: creativeness, culture, creation, human being, realization, objectivation, actualization, initiation.